

Maja Perić

*(Poslijediplomski doktorski studij predmoderne povijesti,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)*

BARANJA, SLAVONIJA I SRIJEM U NIZOZEMSKIM I FLAMANSKIM PUTOPISIMA 16. I 17. STOLJEĆA

UDK 82.09-992"15/16"

DOI 10.22586/ss.23.1.2

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 8. 2. 2023.

Ovo je istraživanje usredotočeno na relativno zanemarene putopise autora iz nizozemskih krajeva iz 16. i 17. stoljeća koji su, da bi došli do svojih odredišta, odlučili putovati rutom koja je vodila kroz Baranju, Slavoniju i Srijem. Zbog porasta broja nizozemskih izaslanika u Osmanskom Carstvu, neki su putopisi tih izaslanika, koji su odabrali ovu nešto manje poznatu rutu, ostali sačuvani. Posebna pažnja pri istraživanju bit će usmjerena na područje Baranje, Slavonije i Srijema, koje se u tom razdoblju smatralo pograničjem Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Cilj je istražiti što su putopisci, koji inače nisu bili u izravnom kontaktu s tim područjima, iznosili u svojim dosad malo proučavanim putopisima.*

ključne riječi: putopisi, Nizozemska, Flandrija, Baranja, Slavonija, Srijem, 16. stoljeće, 17. stoljeće

Uvod

Kao i u mnogim drugim zemljama Europe, od 15. stoljeća, a osobito od 16. stoljeća nadalje, putovanja su u nizozemskim¹ krajevima postala popu-

---

* Ovaj je članak ažurirana verzija rada za koji sam dobila prvu nagradu za "Najbolji rad mladih povjesničara za povijest Slavonije, Srijema i Baranje" Hrvatskog instituta za povijest, Podružnice za Slavoniju, Srijem i Baranju u listopadu 2022. Želim zahvaliti organizatorima nagrade, kao i uredništvu *Scriniae Slavonicae* na prilici za objavljivanje ovog rada. Zahvaljujem i profesoru Guidu Marnefu, koji mi je pomogao oko transkripcije putopisa Lamberta Wytsa. Rad na hrvatskom jeziku sa zadovoljstvom posvećujem svojim roditeljima i sestrama.

¹ Pridjev „nizozemski“ i demonom „Nizozemac“ u radu se uglavnom odnose na područje ranonovovjekovne Nizozemske ili Nizozemlja (eng. *Low Countries*), tj. na tadašnju Habsburšku

larna aktivnost.² Prvotno su razlozi zbog kojih su trgovci posjećivali druga mjesta bili uglavnom ekonomski, no u kasnom srednjem vijeku te u ranom novom vijeku broj hodočašća u Svetu Zemlju drastično je porastao, a ljudi su iz radoznalosti ili iz diplomatskih razloga putovali u udaljena mjesta. Bilo je uobičajeno da su mnogi od njih birali iste, dobro opremljene i najučinkovitije rute (često preko Sredozemnog mora). Nizozemci, kao i Flamanci, često su se ukrcavali primjerice u Veneciji, ili kasnije u Marseillu.³ No, postojale su i kopnene rute koje su tek kasnije, potkraj šesnaestog stoljeća, privukle pozornost te se njima putovalo učestalije. Jedna takva ruta bila je ruta koja je vodila put Dunava prema srednjoj Europi uglavnom kroz Baranju, Slavoniju i Srijem te sve do Carigrada.⁴ Ti su se putnici često ukrcavali na brod u Budimpešti na Dunavu i nastavljali ploviti njegovim tokom. Rimljani su ovu rutu od Beograda te dalje kroz Bugarsku prema Carigradu zbog njezinog važnog vojnostrateškog položaja još od starih vremena nazivali *Via Militaris*. Međutim, tijekom ranog novog vijeka cesta nije korištena samo u vojne svrhe, nego je postala važna ruta za putnike i razmjenu robe između Carigrada i (osmanske) pogranične zone. Lokalno stanovništvo ranog novog vijeka koristilo je nazive Carigradski drum ili Stambolska džada, a dužina i položaj te

---

Nizozemsku (uključujući od nje 1579. odcijepljenu Nizozemsku Republiku), koja približno odgovara područjima današnjih zemalja Nizozemske, Belgije i Luksemburga te sjevernog vrha Francuske. (Nap. ur.)

² Karl A. E. Enenkel i Jan L. de Jong, "Uvod", u: Karl A. E. Enenkel i Jan L. de Jong (ur.), *Artes Apodemicae and Early Modern Travel Culture, 1550–1700* (Leiden/Boston: Brill publishers, 2019), str. 1-13, 1; Carl Thompson, *Travel Writing* (London/New York: Routledge, 2011), str. 38. Za nizozemske putopise, vidi: Ben Wasser, *Dit is de pelgrimie van het Heilig Land en daaromtrent. Bloemlezing uit de reisverslagen van de Jeruzalemgangers uit de Nederlanden 1450-1650* (Hilversum: Verloren, 2014); Ben Wasser, "Die peregrinatie van Iherusalem: pelgrimsverslagen van nederlandse Jeruzalemgangers in de 15e, 16e en 17e eeuw: ontstaan en ontwikkeling", *De Gulden Passer: Vereniging der Antwerpsche Bibliophielen* 69 (1991), str. 5-72; Daniël Koster, *Naar 't heerlijk Griekenland, Verbeelding! Voer mij heen, reizen naar Griekenland 1488-1843* (St. Louis: Styx-publications, 1993), str. 6-9; Gerrit Verhoeven, *Europe within Reach: Netherlandish Travellers on the Grand Tour and Beyond (1585.-1750.)* (Leiden/Boston: Brill publishers, 2015).

³ Davide Ribella, *Travelling in the Middle Ages: Inns, routes and pilgrims* (Morrisville: Lulu, 2013), str. 29-34; Deborah Howard, "Venice as Gateway to the Holy Land: Pilgrims as Agents of Transmission", u: Paul Davies, Deborah Howard i Wendy Pullan (ur.), *Architecture and Pilgrimage, 1000-1500. Southern Europe and Beyond* (London/New York: Routledge, 2013), str. 87-110; Thérèse Junko Takeda, *Between Crown & Commerce: Marseille and the Early Modern Mediterranean* (Baltimore: John Hopkins University Press, 2011); Sandra Toffolo, *Describing the City, Describing the State: Representations of Venice and the Venetian Terraferma in the Renaissance* (Leiden/Boston: Brill publishers, 2020), str. 18-21.

⁴ Kada se navodi Baranju, Slavoniju i Srijem, u ovome se radu koristi njihovo suvremeno geografsko značenje.

ceste također su se promijenili.⁵ Tijekom putovanja, od ukrcaja u Budimpešti pa sve do Beograda, gdje je započinjala *Via Militaris*, putnici bi prije toga prolazili kroz nekoliko regija jugoistočne Europe između današnje Mađarske i Hrvatske koje mnoge putnike nisu ostavljale ravnodušnim.

Od kasnog 16., a svakako od 17. stoljeća, vjerske i političke tenzije u Nizozemlju između katoličkih južnih provincija (naklonjenih Španjolskoj i Habsburgovcima) s jedne strane i kalvinističkih protestantskih sjevernih provincija s druge strane, potaknule su potonje na traženje saveznika, a pronašle su ga u osmanskim muslimanskim vladarima u Carigradu. Diplomatski odnosi, osobito između protestantskog dijela nizozemskih krajeva i Osmanlija, zbog toga su se dosta učvrstili kroz redovnu razmjenu diplomata. Nikakvo čudo da su putopisi tih nizozemskih izaslanika, zbog porasta udjela nizozemskih predstavnika u Osmanskom Carstvu, ali i drugih putnika koji su putovali ovom rutom, ostali sačuvani.⁶

⁵ Elisabetta Borromeo, *Voyageurs occidentaux dans l'Empire ottoman (1600-1644)*, sv. 1 (Paris: Institut français d'études anatoliennes, Maisonneuve & Larose, 2007), str. 197-203; Stephane Yerasimos, *Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVI Siècles)* (Istanbul: Türk Tarih Kurumu, 1990), str. 43-53; Mario Holzner, "The Effects of Highway Construction in the Balkans: Insights from the Via Militaris", *The wiiw Balkan Observatory, Working Papers* 112 (2014), str. 1-14, 13; Nebojša Kartalija, "The Perception of the Balkans in Western Travel Literature from the Eleventh to the Fourteenth Century", u: Boris Stojkovski (ur.), *Voyages and Travel Accounts in Historiography and Literature. Volume 1: Voyages and Travelogues from Antiquity to the Late Middle Ages* (Budimpešta: Trivent Publishing, 2020), str. 141-166, 153; Anna Avramea, "Land and Sea Communications, Fourth-Fifteenth Centuries", u: Angeliki E. Laiou (ur.), *The economic history of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, sv. 1 (Washington D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2002), str. 57-90, 66-67; Hrvoje Gračanin, "Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj južnoj Panoniji", *Scrinia Slavonica* 10 (2010), str. 9-69; Marija Buzov, "Rimske ceste oko limesa na Dunavu", u: Josip Parat (ur.), *Dunav u Hrvatskoj povijesti i kulturi: Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu i Vukovaru 10.-12. listopada 2018.* (Slavonski Brod, 2021), str. 31-58; Mihailo St. Popović, *Od Budima do Konstantinopolja: Via Traiana u svetlu putopisne literature u periodu od 14. do 16. veka* (Novi Sad: Akademski knjiga, 2017); Matthew Larnach, *All roads lead to Constantinople: Exploring the Via Militaris in the medieval Balkans, 600-1204*, unpublished PhD dissertation (The Medieval and Early Modern Centre, The University of Sydney, 2016).

⁶ Vidi npr.: Alexander H. De Groot, *The Ottoman Empire and The Dutch Republic: A History of The Earliest Diplomatic Relations, 1610-1630* (Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2012); Alastair Hamilton, Alexander H. de Groot i Maurits van den Boogert (ur.), *Friends and Rivals in the East: Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century* (Leiden/Boston: Brill publishers, 2000); Mehmet Bulut, *Ottoman-Dutch Economic Relations in the early modern period 1571-1699* (Hilversum: Verloren, 2001); Maurits van den Boogert i Jan Jonker Roelants (ur.), *De Nederlands-Turkse betrekkingen: Portretten van een vierhonderdjarige geschiedenis* (Hilversum: Verloren, 2012); Alexander H. de Groot, *The Netherlands and Turkey: Four hundred years of political, economical, social and cultural relations* (Istanbul: The Isis press, 2009); Umar Ryad, "Rather Turkish than Papist: Islam as a political force in the Dutch Low Countries in the Early Modern Period", *The Muslim World* 107 (2017), str. 714-736.

Cilj ovog istraživanja je istaknuti putopise nizozemskih i flamanskih putnika koji su se u 16. i 17. st. odlučili putovati ovom rutom. Iako su neki od njih bili poznati te neko vrijeme spominjani u istraživanjima, gotovo svi njihovi putopisi su na neki način zanemarivani po pitanju informacija koje se tiču Baranje, Slavonije i Srijema. U ovome ću radu fokus uglavnom staviti na one dijelove Baranje, Slavonije i Srijema koji se tiču najistočnijih gradova današnje Hrvatske poput Osijeka i Vukovara, točnije na područje koje je graničilo s *Via Militaris* i bilo smješteno tik uz Dunav.

Jedini razlog zašto nisu uključeni Beograd i drugi okolni gradovi, koji pripadaju današnjoj Srbiji, jest taj je što se na mnogim kartama te regije iz 16. i 17. stoljeća Beograd smatralo udaljenim dijelom gdje se spajaju dvije rijeke, Sava i Dunav.⁷ Osim toga, Beograd se nalazio na mjestu gdje je započinjala ruta *Via Militaris*, a njemu je u današnjim historijskim istraživanjima posvećeno dovoljno pažnje.⁸ Ipak, povremeno se spominju gradovi poput Petrovaradina, Srijemskih Karlovaca i sl. radi usporedbe ili dodatnih objašnjenja.

U prošlosti su poznati putopisi poput onih Bartola Kašića, Atanazija Jurjevića, Edwarda Browna, Hansa Dernschwana, Davida Ungnada ili Ogierra Ghiselin van Busbekea (Busbecq) korišteni u smislu opisa ove regije iz perspektive stranaca.⁹ Osim toga je opširni putopis osmanskog izaslanika

⁷ Vidi primjerice karte sljedećih nizozemskih i flamanskih "otaca kartografije" iz istog razdoblja koje se tiču obrađene regije: Gerardus Mercator, *Slavonia croatia Bosnia, Dalmat. [ia]* - [Ca. 1:2 600 000]. - [Amsterdam]: s. n., [1590]. 1 geografska karta: bakrorez, 18 x 14 cm, na papiru 22 x 17 cm, sign.: ZN-Z-XVI-MER-1590 (<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=10212>), konzultirano 12. travnja 2022; Abraham Ortelius, *Pannoniae et Illyrici Veteris tabula / ex conatibus geographicis Abrahami Ortelii Antverpiani*, [Ca. 1:1 600 000]. - [Antwerpen]: Abraham Ortelius. 1 geografska mapa: bakrorez, u boji, 45 x 35 cm, sign.: ZN-Z-XVI-ORT-1590-1a (<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=10198>), konzultirano 12. travnja 2022; Cornelis de Jode, *Illyrici seu Sclavoniae, contentis Croatiae, Carniam, Istriam, Bosniam, eisquae conterminas provincias, recens emendatus typus / auctore Augustin Hirschvogel* - [Ca. 1:560 000]. - [Antwerpen]: Cornelius de Jode, [1578]. 1 geografska mapa: bakrorez, 52 x 30 cm, sign.: S-JZ-XVI-34 (<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=10337>), konzultirano 12. travnja 2022.

⁸ Vidi primjerice radove: Jelica Novaković-Lopušina, "Beograd u putopisima holandskih diplomata", u: Đorđe S. Kostić (ur.), *Beograd u delima evropskih putopisaca* (Beograd: Balkanološki institut, 2003), str. 85-99; Jelica Novaković-Lopušina, "Niederländische Reisende auf dem Weg nach Konstantinopel (Nizozemski putnici na drumu za Carigrad)", u: Leopold Declodt i Herbert van Uffelen (ur.), *Der Niederländische Sprachraum und Mitteleuropa* (Beč, 1995), str. 120-128.

⁹ István György Tóth, "Na putu kroz Slavoniju pod krinkom (1626.). Putovanje dalmatinskog humanista Atanazija Jurjevića (Georgiceo) - novi rukopis i nova interpretacija", *Scrinia Slavonica* 3 (2003), str. 95-120; Anđelko Vlašić, "Iskorištavanje šuma u Slavoniji u osmanskom razdoblju (1526.-1691.).", *Scrinia Slavonica* 16 (2016), str. 71-90, 83; Ive Mažuran (ur.), *Srednjovjekovni i turski Osijek* (Zagreb: Školska knjiga, 1994), str. 118-119, 132; Milan Pelc, "Veliki most u Osijeku: Povijesni očevid / The Great Bridge in Osijek: Historical Eyewitne-

Evliya Çelebija također vrlo prikladan izvor za stjecanje znanja o regiji koja se protezala dunavskom obalom.¹⁰ Nenad Moačanin je jedan od pionira u istraživanjima osmanske prisutnosti u ovoj regiji, koji je namjerno odlučio izostaviti narativne izvore, uključujući putopise, kao koristan izvor upravo zbog toga što su donosili vrlo stereotipne prikaze regije, pod utjecajem literarne konvencionalnosti toga vremena, i nisu pružali nikakve osobito bitne podatke koji bi mogli poslužiti svrsi njegovih istraživanja. Ipak, dodaje da to ne znači kako putopisi ne mogu dati nikakav zanimljiv doprinos, pa ujedno potiče na uspoređivanje dosad neproučavanih izvora s raspoloživim turskim izvorima u budućnosti.¹¹ Marija Karbić, povjesničarka koja je opširno pisala o povijesti Slavonije srednjega i ranoga novog vijeka, u jednom se od svojih radova o važnosti narativnih izvora za srednjovjekovnu povijest Slavonije također odlučila izostaviti putopise iz svog korpusa izvora upravo zbog njihova ograničena broja te zbog toga što nisu odgovarali razdoblju koje je obrađivala u svome radu.¹² U mnogočemu se putopisi temelje na opisima koje su pisale osobe prije njih, što znači da ta vrsta izvora iz kasnijeg razdoblja zapravo može dati doprinos srednjovjekovnoj povijesti.

Drugi povjesničari pak tvrde da su putopisi često odviše šturi u prikazu regije da bi mogli dati koristan doprinos istraživanju. Elisabetta Borromeo primjerice tvrdi da je većina putopisaca bila usredotočena pretežito na toponime i postojanje tvrđava, bez ulaženja u detalje.¹³ Ipak, postoje i povjesničari koji ističu važnost narativnih izvora. Irena Benyovsky Latin tvrdi da

---

ssing”, u: Ivana Haničar Buljan, Nenad Moačanin, Milan Pelc i dr. (ur.), *Veliki osječki most (The great Osijek bridge)* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2014), str. 17-89, 22, 36-37; Nenad Moačanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001), str. 46; Petar Matković, “Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vijeka: XIII. Putopisi Stj. Gerlacha i Sal. Schweigera, ili opisi putovanja carskih poslanstva u Carigrad, naime Davida Ungnada od 1573. do 1578. i Joach. Sinzendorfa od 1577.”, *Rad JAZU CXVI* (1893), str. 1-112.

¹⁰ Mnogo je radova koji se bave proučavanjem osmanske prisutnosti u ovoj regiji, a u kojima se koristilo Çelebijeve putopise, stoga ću spomenuti samo najznačajnije: Vjeran Kursar, Nenad Moačanin i Kornelija Jurin Starčević (ur.), *Evliya Çelebi in the Borderlands: New Insights and Novel Approaches to the Seyahatname (Western Balkans and Iran Sections)* (Zagreb: Srednja Europa, 2021); Moačanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*, str. 10-11, 41, 102 itd; Moačanin, *Town and Country on the Middle Danube 1526-1690; Srednjovjekovni i turski Osijek*, str. 132; Evliya Çelebi, *Putopis: odlomci o jugoslavenskim zemljama*, prev. i ur. Hazim Šabanović (Sarajevo: IP Veselin Masleša, 1973).

¹¹ Moačanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*, str. XIX.

¹² Marija Karbić, “Are Narrative Sources Silent on the Urban Settlements in Slavonia in the Middle Ages, or What Do They Tell Us?”, u: Irena Benyovsky Latin i Zrinka Pešorda Vardić (ur.), *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages. Image of the Town in the Narrative Sources: Reality and/or Fiction?* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest/Croatian Institute of History, 2017), str. 241-252, 248.

¹³ Borromeo, *Voyageurs occidentaux dans l'Empire ottoman (1600-1644)*, str. 212.

„srednjovjekovni ili ranonovovjekovni narativi mogu biti značajni (često i jedini) pisani izvori za istraživanje određenih segmenata srednjovjekovnog urbaniteta (...); narativni izvori razjašnjavaju – ako ne stvarnost – neke ključne elemente identiteta gradova, njihovu povezanost s tradicijom te njihovu vlastitu povijest“.¹⁴

Putopisima ranog novog vijeka se u zadnje vrijeme posvećivalo dosta pažnje, stoga je o njima već dosta toga pisano. Unatoč tomu što je većina znanstvenika u proučavanju putopisa bila fokusirana na izvore koji su pretežno slijedili popularne vodene rute, postoji nekolicina radova koji se bave i kontinentalnim rutama jugoistočne Europe. Ipak, u prošlosti su se znanstvenici uglavnom bavili proučavanjem opisa suvremenih mađarskih, srpskih i bugarskih područja.¹⁵ Citiranje putopisa koji se bave proučavanjem područja Baranje, Slavonije i Srijema često je bilo samo radi dopune informacija.

Nizozemski i flamanski putopisi su velikim dijelom zanemareni, u najboljem slučaju samo kratko spomenuti kako bi se potkrijepilo neki argument ili opasku uzetu iz nekog drugog putopisa. Jedan od razloga zašto znanstvenici do današnjega dana često nisu uvažavali putopisce iz nizozemskih zemalja koji su prolazili područjem Baranje, Slavonije i Srijema može se dakako pripisati nepoznavanju nizozemskog jezika, osobito srednjovjekovnog nizozemskog, na kojem je većina izvora bila pisana. Činjenica da nizozemske pokrajine u to vrijeme nisu imale izravan kontakt s ovom regijom, za razliku od austrijskih i mađarskih putopisaca u kontinentalnom dijelu Hrvatske te talijanskih u priobalnom području Dalmacije, također je moglo biti presudno što se ovi izvori nisu koristili. S druge pak strane, kao što je ranije spomenuto, te su zemlje njegovale odnose s Osmanskim Carstvom, što je vjerojatno pobuđivalo veće zanimanje kod diplomata iz nizozemskih krajeva za ovo područje pod djelomičnom kontrolom Osmanskog Carstva.

¹⁴ Irena Benyovsky Latin, "Introduction: Towns and Cities of the Croatian Middle Ages. Image of the Town in Narrative Sources: Reality and/or Fiction?", u: Irena Benyovsky Latin i Zrinka Pešorda Vardić (ur.), *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages*, str. 13-60, 13.

¹⁵ Wendy Bracewell, "Balkan Travel Writing", u: Wendy Bracewell i Alex Drace-Francis (ur.), *Balkan departures: Travel Writing from Southeastern Europe* (New York/Oxford: Berghahn books, 2010), str. 1-24, 2; Marija Todorova, *Imagining the Balkans* (Oxford: Oxford University Press, 2009), str. 66-69; Marija Krivokapić, *The Balkans in Travel Writing* (Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2015); Kiril Petkov, *Infidels, Turks, and Women: The South Slavs in the German Mind, ca. 1400-1600* (Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1997); Ivayla Popova, "The Balkans in the eyes of Fifteenth-century West-European pilgrims", *Études Balkaniques* XLVIII/1 (2012), str. 120-141; Ivayla Popova, "Culture, languages and customs in the Balkans seen through the eyes of Western travellers of the 15th Century", *Études Balkaniques* LV/3 (2019), str. 517-534; Jelica Novaković-Lopušina, *Srbi i jugoistočna Evropa u nizozemskim izvorima do 1918. (Servië en Zuidooost-Europa in Nederlandstalige bronnen tot 1918)* (Beograd: Revision/Luterazmo, 1999).

Ograničeno korištenje putopisa iz nizozemskih krajeva dovelo je do toga da je veliki dio informacija izgubljen ili ostao potpuno nepoznat. Ovo istraživanje to nastoji promijeniti. Odabrano je pet reprezentativnih putopisa iz kojih možemo saznati na koji način su ti udaljeni zapadnoeuropski „tuđinci“ opisali Baranju, Slavoniju i Srijem te koliko su pažnje posvetili tim mjestima u svojim putopisima. Četiri su putopisa iz druge polovice 16. st., a jedan s kraja 17. st. Zasada su to jedini putopisi iz Nizozemlja za koje se zna da su opisivali upravo ovu rutu tijekom toga vremena. Bilo je i drugih diplomata, poput Gerarda Veltwycka, koji su 1546. posjetili sultanov dvor kao izaslanici po naređenju cara Karla V., no nažalost, koliko je poznato, on iza sebe nije ostavio putopis.¹⁶

Putopisci iz Nizozemlja – odabrani izvori

Ogier Gisleen van Busbeke – 1554.

Ovaj je putopisac jedan od najznamenitijih Flamanaca koji su proputovali Baranju, Slavoniju i Srijem i usto jedan od onih kojega su redovito citirali mnogi znanstvenici koji su proučavali područje jugoistočne Europe. Humanist van Busbeke, rođen kao izvanbračno dijete u sjevernoj Francuskoj u gradu Comines u blizini belgijske granice te rijeke Lys, ugled je stekao prije svega kao izaslanik cara Ferdinanda I. na osmanskome dvoru Sulejmana Veličanstvenog u Carigradu. Znanje koje je stekao na različitim sveučilištima u Europi, počevši od svog studija u Leuvenu kao mladi student koji je bio ispred svojih vršnjaka, ovaj je znanstvenik dao veliki doprinos europskoj botanici i lingvistici. Povezuje ga se s uvođenjem tulipana, jorgovana i divljeg kestena u Europu, a poznat je po spominjanju izumrlog *krimskog gotskog* jezika u svojim radovima. Van Busbeke je radio kao diplomat za čak tri različita austrijska vladara. Glavni cilj ovog humanista tijekom putovanja u Carigrad bila je uspostava trajnog mira s Turcima. Tijekom putovanja pridružio mu se Antun Vrančić, hrvatski humanist iz Šibenika, kojega je Ferdinand I. poslao u Carigrad iz istih razloga. Zajedno su dvojica diplomata navodno otkrili drevni rimski epigrafski spomenik *Res gestae divi Augusti*. Nakon svog povratka 1562. van Busbeke je odlučio objaviti svoj putopis, što se 1581. i dogodilo, pod nazivom *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*. Rad je ponovno objavljen 1595. pod novim naslovom *Turcicae epistolae*.¹⁷ Iako se ne može zaniijekati da je van Busbeke zbog svojih čvrstih veza s austrijskim dvorom

¹⁶ Philipp Christiaan Molhuysen, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, sv. 7 (1927), str. 1226-1227.

¹⁷ *Nationaal Biografisch Woordenboek: Band 1* (Brussel: Paleis der Academiën, Koninklijke Vlaamse Academiën Van België, 1964), str. 279-282. (BUSBECQUIUS, Augerius Gislenus, 1522.-1592.).

imao veliki utjecaj na stvaranje slike o regijama kojima je prolazio u smjeru Carigrada i cilja koji je ondje imao, ipak ne trebamo zaboraviti van Busbekeovo flamansko podrijetlo. U ovom istraživanju korištene su publikacije na latinskom jeziku, kao i prijevod zadnje objavljene verzije. Van Busbeke je krenuo na put sredinom prosinca 1554., kada je po prvi put prošao ovim područjem prema Carigradu. Sredinom srpnja vratio se u baranjsku regiju. Van Busbeke u svojim turskim pismima spominje da je 4. kolovoza 1555. stigao iz Beograda u Budimpeštu te da mu je za put između ova dva grada trebalo dvanaest dana.¹⁸

Karel Rym – 1570.

Karel Rym je poput van Busbekea bio izaslanik poslan u Carigrad radi mirovnih pregovora s osmanskim sultanom. Rym, koji je rođen u imućnoj patricijskoj obitelji u Gentu, također je studirao na različitim sveučilištima diljem Europe. Ubrzo nakon toga je obnašao različite dužnosti u južnoj Nizozemskoj. Neko je vrijeme bio odvjetnik na najvišem sudu, *Vijeću Flandrije*, u županiji Flandriji. Bio je i član vijeća u *Vijeću Luksemburga* i na taj način stvorio uske veze sa španjolskim vladarima u južnoj Nizozemskoj, a zbog svog moćnog položaja mogao je uhititi pobunjenike protiv španjolske sile. Rym je postigao vrhunac svoje prestižne karijere između 1569. i 1575. služeci caru Maksimilijanu II. kao ambasador rimsko-njemačkog carstva u Carigradu. Dok je Rym bio ambasador u Carigradu dogodila se bitka kraj Lepanta. S jedne strane je to bila velika pobjeda za kršćanske saveznike, uključujući Španjolsku, a s druge strane veliki gubitak za Osmanlije. Španjolski habsburgovac Filip II., koji je vladao u južnoj Nizozemskoj, naglasio je Rymu važnost sklapanja mira s Osmanlijama kako bi došao do novca i izvora za nastavak vlastitih poslova u južnoj Nizozemskoj. Po povratku u južnu Nizozemsku, Rym je i dalje obnašao nekoliko ključnih dužnosti.¹⁹

Iako njegov putopis nije bio objavljen, postoji jedini rukopis koji je napisao netko iz Rymove pratnje, vjerojatno Hans van den Branden po njegovu nalogu. Sera de Vriendt u svojoj knjizi iz 1971. godine donosi cjelovitu transkripciju putopisa Karela Ryma.²⁰ Karel Rym je u svibnju 1570. proputo-

¹⁸ Ogier Gisleen van Busbeke, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum* (Antverpiae: Ex Officina Christofori Plantini, 1582); Forster Charles Thornton i F. H. Blackburne Daniell (ur.), *The life and letters of Ogier Ghiselin de Busbecq, seigneur of Bousbecque, knight, imperial ambassador*, sv. 1 (London: C. Kegan Paul & co., 1881), str. 165-166. Vidi također primjericu: Antun Vrančić, *Carigradska pisma Antuna Vrančića: hrvatski i engleski prijevod odabranih latinskih pisama / The Istanbul letters of Antun Vrančić: Croatian and English translation of selected Latin letters*, prev. i ur. Zrinka Blažević i Anđelko Vlašić (Istanbul: O. Aydemir, 2018).

¹⁹ *Nationaal Biografisch Woordenboek*, str. 559-565.

²⁰ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Brusselse uut Brabant te Constantinopels in Thracyen, en reyse van Weenen in Hoosteryc te Constantinopels in Thracyen: twee reisjournaals uit de jaren 1570-*

vao Baranju, Slavoniju i Srijem. Opisao je cijeli svoj povratak i sva svoja zapažanja, što u drugim putopisima nije česta pojava. Vraćao se kući u studenom 1574., a ponovno se nalazio u regiji početkom prosinca.²¹

Lambert Wyts – 1572.

Lambert Wyts, rođen u bogatoj obitelji u županiji Flandriji, također je poslan u Carigrad iz diplomatskih razloga. Iako se malo zna o njegovu životu, poznato je da je kao i van Busbeke bio u službi Habsburške Monarhije. U početku je tamo službovao kao dvoranin, ali je kasnije poslan u diplomatske misije. Razlog zašto je došao u doticaj s habsburškim dvorom je vjerojatno povezan s Lambertovim djedom koji je i sam služio caru Maksimilijanu I. te njegovu sinu Filipu I., kralju Kastilje. Ono po čemu se Wyts razlikuje od ostalih jest činjenica da se njegov putopis, poznat samo u rukopisu, sastoji iz tri dijela, s obzirom na to da je išao na tri odvojena putovanja, u Španjolsku, Carigrad i Beč. Njegov se putopis razlikuje i po tome što donosi mnoge akvarele koje je dodavao tijekom svog putovanja kroz Osmansko Carstvo do sultanova dvora. Na taj se način, uz opise, može stvoriti jasna slika o tome kako je ovaj Flamanac zapravo doživljavao stvari s kojima se susretao tijekom svog putovanja. Onaj dio putopisa koji opisuje putovanje u Carigrad te ujedno govori o ruti duž Dunava pisan je srednjovjekovnim francuskim jezikom. Wytsov rad je očito relativno nepoznat u literaturi s obzirom na to da se ne navodi često. Ipak, njegovo djelo kao izvor od velikog je značaja zbog njegova doprinosa nizozemskom i flamanskom viđenju ne samo jugoistočne europske regije, nego i cjelokupnog područja koje je ovaj putopisac posjetio tijekom svog putovanja. Lambert Wyts je ovu regiju proputovao krajem svibnja. 1572. godine.²²

Levinus Rym – 1585.

Puno manje znamo o Levinusu Rymu. Navodno je bio brat ranije spomenutog Karela Ryma te je također radio na habsburškom dvoru. Tamo je bio intendant nadvojvode Matije Austrijskog (koji je kasnije postao car). Od 1583. do 1584. pratio je Paula Freiherra von Eytzinga u Carigradu. Njegov

---

1585, ur. Sera De Vriendt (Gent: Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1971), str. 7-8.

²¹ Isto (putopis Karela Ryma na str. 148-179), str. 176.

²² M. Braet, "Het geslacht Wyts en het vijvergebied te Wildenburg en Bellem", *Ons Wingenige jaarboek* 11 (2008), str. 104-120; Lambert Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, 1573, rukopis, 221 stranica, Österreichische Nationalbibliothek, Beč, Austrija, Sammlung von Handschriften und alten Drucken (HAN), Sign: Cod. 3325*, 324 x 212 mm, Folio 72r-145v. https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_3844671&order=1&view=SINGLE.

rukopis je također transkribirala Sera de Vriendt. Rukopis ovog manuskripta je također teško dešifrirati. Iako neki tvrde da je sam Levinus Rym bio autor, postoji i teorija da je, kao i njegov brat Karel, zadužio nekoga da napiše opis njegova putovanja.²³ Levinus Rym je Baranju, Slavoniju i Srijem proputovao sredinom kolovoza 1585.²⁴

Carel Quina - 1668.

Ovaj putnik se u nekoliko aspekata razlikovao od ostalih. Quina je potekao iz amsterdamske trgovačke obitelji koja je svoje korijene imala u Antwerpenu. Međutim, nakon pada Antwerpena 1585. Quina je obitelj zbog svog kalvinističkog podrijetla bila prisiljena preseliti se u Amsterdam. 1668. Quina je odlučio krenuti na najveće putovanje svoga života i napustiti Amsterdam kako bi otputovao u Svetu Zemlju. To je prilično neobično, budući da nismo saznali o drugim putopisima Nizozemaca sa sjevera i/ili protestanata iz 17. st. koji su išli na hodočašća u Jeruzalem. To se najvećim dijelom može pripisati religioznim različitostima s kojima su nizozemske pokrajine bile suočene krajem 16. stoljeća.²⁵ Većina pokloničkih putovanja, kao što je ranije spomenuto, organizirana je iz Venecije ili Marseillea. Quina se pak odlučio za rutu duž Dunava, što je još jedna karakteristika koja njegov putopis čini posebnim. Isto tako treba napomenuti da je Quina putopis, unatoč tomu što daje iznimno opsežan opis od trenutka kada je napustio svoje rodno mjesto, ipak prilično nepoznat istraživačima koji se bave proučavanjem područja kontinentalne jugoistočne Europe. Quina je proputovao Baranju, Slavoniju i Srijem između studenog i prosinca 1667. U svom putopisu navodi da mu je trebalo 42 dana od Beča do Beograda.²⁶ Taj relativno nepoznati putopis Karella Quine transkribirala je i objavila Ingrid van der Vlis. Quina putopis je vjerojatno jedini iz 17. stoljeća, što je možda razlog zašto nije bio zastupljen u istraživanjima, no upravo zbog toga što nije korišten u ranijim istraživanjima, ovo istraživanje želi potaknuti na proučavanje novih perspektiva iz nepoznatih putopisa.

***

²³ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 8.

²⁴ Isto (putopis Levinusa Ryma na str. 181-208), str. 188.

²⁵ V. D. Roeper i G. J. D. Wildeman, *Reizen op papier: Journalen en reisverslagen van Nederlandse ontdekkingsreizigers, kooplieden en avonturiers* (Amsterdam: Walburg Pers, Vereniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum, Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam, 1996), str. 15.

²⁶ Ingrid van der Vlis, *Door Het Land Van De Sultan. Carel Quina's pelgrimage naar Jeruzalem (1668.-1671.)* (Walburg Pers, 2005), str. 162.

Iako putopisi predstavljaju ogromno bogatstvo znanja koje se stječe njihovim čitanjem, postoje i stanovite zamke koje bi svi oni čija se proučavanja temelje na putopisima trebali imati na umu. Poznato je da su u mnogim slučajevima u 15. st., od vremena kada su putovanja postala popularnija, putnici svoje priče nadopunjavali izmišljenim navodima. S jedne strane, to se vjerojatno činilo radi senzacionalizma u opisima i zbog privlačenja većeg broja čitatelja, a s druge strane postoji mogućnost da su putnici određene stvari s kojima su se susretali krivo shvaćali. Štoviše, poznato je da su putopisci u mnogim slučajevima crpili inspiraciju od putnika prije njih. Postoje čak putopisi koje su napisale osobe koje nisu osobno putovale i koje su svoju inspiraciju za pisanje crpili iz već objavljenih radova.²⁷ Teško je utvrditi do koje je mjere neki putopisac iznosio istinu u svojim opisima, premda upravo iz tog razloga putopis predstavlja jedinstven izvor za dublje spoznavanje određenih aspekata svakodnevnog života u određenoj regiji Europe ili pak svijeta te za uvid u to kako je određeni putnik, koji je u velikoj mjeri vođen vlastitim podrijetlom, interpretirao i doživio određena područja.

Uništena sela, prekrasne travnate ravnice, drveni mostovi, pješčane obale i prostrane šume

Svih pet putnika odlučilo se nastaviti svoje putovanje ploveći Dunavom do svoje destinacije. Većina ih je prvo vidjela Osijek ili Erdut, ovisno o tome kada su plovili (danju ili noću, tijekom koje sezone...). Jedna od najbitnijih stvari, koja je ostavljala dojam na gotovo svakog putnika, bio je krajolik. Zamjećivali su ne samo rijeke, šume i močvare, životinje itd., već isto tako i pokazatelje ljudskog života kao što su tvrđave, mostovi, sela, kule, crkve, džamije i sl.

Osobito je značajno da su četvorica putnika, koji su putovali u Carigrad iz diplomatskih razloga, posebnu pažnju poklanjali građevinama koje su uočavali nas svome putu. Dolaskom u Erdut ili Vukovar, većina ih ističe da Erdut najviše karakterizira selo ili tvrđava na brdu; slična opažanja imaju i u Vukovaru, često nadodajući da se ovdje rijeka Vuka ulijeva u Dunav.²⁸ Karel Rym također ističe da je mala vukovarska utvrda na brijegu „za drugih vre-

²⁷ Više općih informacija o stvarnosti i lažima u putopisima iz srednjeg te ranog novog vijeka vidi: Daniel Carey, "Truth, Lies and Travel Writing", u: Carl Thompson (ur.), *The Routledge Companion to Travel Writing* (London/New York: Routledge, 2016), str. 3-14; Thompson, *Travel Writing*, str. 27-30; Janicke Stensvaag Kaasa, "Travel and Fiction", u: Nandini Das i Tim Youngs (ur.), *The Cambridge History of Travel Writing* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), str. 474-487.

²⁸ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 175; *The life and letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*, str. 93; Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 92v-93r.

mena pripadala određenom vladaru“.²⁹ Lambert Wyts dodaje da su u gotovo svih 400 kuća u Vukovaru živjeli Turci te da mu je rečeno da u mjestu živi samo 40 Mađara ili drugih kršćana. Mađari su tu navodno izgubili dosta teritorija, a naselja su bila nastanjena Turcima.³⁰ Na taj način putopisci posebno naglašavaju kako su po njihovu mišljenju Osmanlije uzrokovali svojevrsnu degradaciju ovog nekada tako prosperitetnog grada. U nastavku putovanja Dunavom, ova zapažanja o devastaciji i razaranju „čistih sela“, utvrda, naselja i gradova i dalje se naglašavaju.³¹ Braća Rym obojica isto to ističu u svojim putopisima, što nas može navesti na sumnju da je Levinus (ili njegov zapisničar po narudžbi) u nekim slučajevima inspiraciju crpio iz bratovih putopisa. Većina gradova, poput Sotina, Iloka i Petrovaradina, spominje se u oba putopisa. Osobito u slučaju Iloka, zabilježeno je da se taj grad nalazi na uzvisini, opasan čvrstim zidinama. Braća Rym obojica dodaju da je Sulejman 13 dana opsjedao ovaj grad, ali ga nije uspio u potpunosti osvojiti.³² Iz izvješća je jasno vidljivo zašto su se gospoda uputila u Carigrad i zbog čega su po povratku morali podnijeti izvješće svom nalogodavcu. Ne treba zaboraviti da je cijela regija uz Dunav od Budimpešte prema istoku pripadala Osmanском Carstvu, a to, dakako, ni ovim putopiscima nije promaklo.³³ U prikazima su gradovi i sela opisivani kao ozbiljno razoreni, često uz napomenu da su kršćanske crkve vidno visoke, što bi se moglo protumačiti kao namjera da se habsburškom monarhu na strateški način naglasi u kakvoj se bijednoj situaciji nalazila ova regija. Novije studije o životu u regiji nakon osmanskih osvajanja načelno pokazuju da je pad „životnog standarda“ bio prisutan, no samo na početku; isto tako se često ističe da su regije pod osmanskom vlasti u kasnijim desetljećima, a svakako krajem 16. st., bile karakterizirane prosperitetnim i dinamičnim životom pod snažnim utjecajem gospodarstva.³⁴ Moačanin navodi da je „zona Slavonija-Srijem u osnovi bila emigracijsko područje samo tijekom rata ili za ozbiljnih nemira zbog nasilja velikih zemljo-

²⁹ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 157.

³⁰ Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 93r.

³¹ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 157-160 (Karel) i str. 188-190 (Levinus); Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 93r.

³² Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 156 (Karel) i str. 188 (Levinus).

³³ Moačanin, *Town and Country on the Middle Danube 1526-1690*, str. 9; Olga Katsiardi-Hering i Maria Stassinopoulou (ur.), *Across the Danube: Southeastern Europeans and Their Travelling Identities (17th-19th c.)* (Leiden/Boston: Brill publishers, 2016), str. 1-22, 1.

³⁴ Luka Jakopčić i Mislav Matišić, „Kretanje stanovništva jugoistočne Baranje od 16. do početka 20. stoljeća u svjetlu općih povijesnih procesa i povijesnodemografskih izvora“, *Scrinia Slavonica* 17 (2017), str. 9-34, 14; Moačanin, *Town and Country on the Middle Danube 1526-1690*, str. 10-24.

posjednika. Za razliku od toga, ovo je područje u 16. i 17. st., pa čak i kasnije, sve do 20. st. bilo imigracijsko područje.³⁵

Petrovaradin, koji su također opisala oba brata, navodno je okupiralo 40.000 Turaka, dok Wyts govori o 60.000 Turaka. Prema Wytsovu izvješću, tvrđavu je štitilo 50 vojnika.³⁶ Unutar tvrđave na visokoj stijeni živjeli su samo Turci, dok su kršćani živjeli izvan nje.³⁷ Bila je to uobičajena praksa u osmansko doba. Moaćanin objašnjava ovu podjelu na način da je „u najranije doba postojala podjela na muslimanske vojne posade unutar tvrđava i kršćane u gradovima izvan tvrđava, u varošima“. Radilo se dakle više o podjeli koja se zasnivala na osmanskom administrativnom sustavu.³⁸ Karel Rym nadalje ističe, isto kao i Wyts, da je crkva unutar tvrđave jednim dijelom postala džamija, a da su drugi dio Turci koristili kao mjesto za skladištenje brašna. Rym u svom putopisu također ističe da su ga Turci, nakon prijema u Petrovaradinu, otpratili do vrha crkve (kako je on sustavno naziva) da bi mu pokazali dokle seže njihova moć.³⁹ Dakako, nemoguće je utvrditi je li se to doista dogodilo, no ipak spomen te situacije jasno pokazuje da je ista zabilježena kako bi se stvari razjasnile. I Lamberta Wytsa je njegova turska pratnja provela gradom ciljano do jednog potpuno uništenog tornja na kojemu su bili smješteni ostaci artiljerije i gdje je pročitao natpis *Martinus de Pruscia* i *W[ladis]laus Rex Hungariae Bohemiae anno 1560*. Na vrhu drugog artiljerijskog komada pronašao je inskripciju *Johannes Archipiscopus Serreviensis*, a iznad još jednog komada stajalo je *Jacobus de Bruscia*. Prema navodima Wytsa, drugi artiljerijski komadi nisu imali nikakav natpis.⁴⁰ Spominjanje inskripcija na osmanskoj artiljeriji, koje se pojavljuju i u putopisima Wytsovih habsburških suputnika, vjerojatno je suptilno ukazivanje na činjenicu da su Osmanlije od svojih prvotnih osvajanja u srednjoj i (jugo)istočnoj Europi prisvajali artiljeriju poraženih kršćanskih vojski te su je „ponovno iskoristili“ za osnaživanje svojih vlastitih fortifikacija. Gábor Ágoston navodi da su imperijalne snage čak i nakon ponovnog osvajanja glavnih osmanskih tvrđava u Ugarskoj krajem 17. st. sastavljale popise u kojima je bila navedena i nekolicina europskih topova u posjedu Osmanlija. Puške pronađene 1695. u tvrđavi Gyula izlivena su 1547., 1548., i 1559. za Ferdinanda I. Habsburškog, kralja Ugarske (1525.–1564.) i cara Svetog Rimskog Carstva (1556.–1564.).

³⁵ Moaćanin, *Town and Country on the Middle Danube 1526-1690*, str. 44.

³⁶ Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 93v.

³⁷ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 158 (Karel) i str. 189 (Levinus).

³⁸ Moaćanin, *Town and Country on the Middle Danube 1526-1690*, str. 89.

³⁹ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 158; Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 93v.

⁴⁰ Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 93v.

Neki procjenjuju da je 80-90 % topova pronađenih u 1680-im godinama u nekim ponovno osvojenim osmanskim tvrđavama u Mađarskoj bilo zapadnog podrijetla. Službeni osmanski registri pak upućuju na značajniju prisutnost njihovih topova izlivenih u Carskoj ljevaonici topova u Istanbulu ili na Balkanu.⁴¹ Činjenica da Wyts i njegovi suputnici diplomati u svojim putopisima spominju taj navod samo pokazuje koliko su tu činjenicu željeli naglasiti svojim habsburškim nalogodavcima.⁴²

Srijemski Karlovci, koje Karel Rym naziva *Karom*, opisani su kao „priлично veliko čisto selo“ gdje su se u čistoj velikoj crkvi čuvale dobro sačuvane relikvije iz drevnih vremena. Također spominje nekolicinu dućana trgovaca iz Dubrovačke Republike.⁴³ To ujedno ukazuje na činjenicu da su postojale različite vjeroispovijesti na teritorijima pod osmanskom vlašću te da su kršćanski trgovci tamo imali mogućnost bavljenja trgovinom. Njegov brat Levinus, 10 godina kasnije u *Caerelwytsu*, spominje istu, ali „uništenu“ crkvu.⁴⁴ Wyts također govori o *Karomu* (Srijemskim Karlovcima). Prema njegovim opisima, to mjesto je bilo nastanjeno kršćanima i manjim brojem Turaka, koji su pak bili suci i upravitelji. Nadalje navodi da se grad sastojao od 1.500 kuća; ujedno ističe i prisutnost trgovaca iz Dubrovačke Republike. Osim toga navodi da se održavala dnevna misa koju je vodio niži redovnik „uz suglasnost Turaka“, što opet ukazuje na toleranciju Osmanlija prema drugim vjerama u ovoj regiji. Jedan je trgovac Wytsa i njegovu pratnju navodno odveo do uništene crkve koju su spominjala i braća Rym. Samo je kapelica ostala pošteđena. Zanimljivo je da Wyts dodaje kako njegov pratitelj, koji je išao s njim do grada, nije ušao u kapelicu „jer je bio druge vjere“.⁴⁵

Ovi su opisi vrlo detaljni, no van Busbeke u svojim putopisima ističe da neki putopisci nisu uopće obraćali pažnju na vidike i zgrade. Po povratku iz Carigrada, nakon obavljena zadatka, jasno navodi da je prolazio kroz neka naselja koja nije smatrao „osobito zanimljivim“ za detaljniji opis.⁴⁶ Na određen način to potvrđuje Borromeovu tezu da su putopisci donosili samo površne opise, ali istovremeno pokazuje da su isti prema osobnoj motivaciji uključivali ili isključivali određene aspekte u svojim putopisima.

⁴¹ Gábor Ágoston, “Behind the Turkish War Machine: Gunpowder Technology and War Industry in the Ottoman Empire, 1450-1700”, u: Steele Brett i Dorland Tamera (ur.), *The Heirs of Archimedes: Science and the Art of War through the Age of Enlightenment* (Cambridge, MA: MIT Press, 2005), str. 101-113, 113.

⁴² Gábor Ágoston, *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), str. 18.

⁴³ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 158.

⁴⁴ Isto, str. 189.

⁴⁵ Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 94r.

⁴⁶ *The life and letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*, str. 166.

Nebojša Kartalija, koji je ranije proučio kasnosrednjovjekovne putopise, navodi da je bilo uobičajeno da su srednjovjekovni putopisci sa zapada prostore Ugarske, Srbije i Bugarske opisivali kao područja bez gotovo ikakvih gradskih naselja i gradova.⁴⁷ Takav pristup je uočljiv sve do ranog novog vijeka te kod putopisaca istraženih u ovome radu. Oni su uglavnom govorili o selima, dok se neka mjesta u Baranji, Slavoniji i Srijemu istovremeno moglo promatrati u urbanističkom kontekstu. Razlog tomu se može pronaći u činjenici da su putopisci dolazili s područja zapadne Europe koju je karakterizirala iznimno gusta urbanizacija koja je započela još u ranom srednjem vijeku. Za ove putopisce, koji su dolazili iz tih velikih urbanih središta, grad ili gradsko naselje imalo je bitno drugačiju konotaciju u ovoj regiji koja je za njih bila nepoznata zemlja (*terra incognita*). Moaćanin se u svojim radovima dotiče i problematike koncepta "grada", koji je bio vrlo fluidan i nejasan u Osmanskom Carstvu.

Prisutnost Osmanlija nije bila izražena samo kroz opise naselja, tvrđava, bedema i sl. (razrušenih ili ne), nego i kroz druge oblike arhitekture, koji su zapravo najvećim dijelom karakterizirali ovu regiju tijekom tog razdoblja, a također nisu zanemareni. Anđelko Vlašić vjeruje da su se mostovi na istoku područja koje se danas naziva Slavonijom nalazili na ruti najvećih osmanskih vojnih pohoda prema srednjoj Europi i da su bili od značaja i za trgovinu jer su povezivali razne sandžake.⁴⁸

Još jednom su uglavnom diplomati među putopiscima bili ti koji nisu propustili spomenuti drvene mostove u svojim putopisima. Po povratku Karel Rym spominje kako je morao ostati duže u Vukovaru zbog prehlade. Obojica, Rym i Wyts, ističu da Vukovar karakterizira most preko rijeke Vuke. Most je izrađen od drveta, a Rym dodaje i detalj da „se sastoji od 130 stupova u razmaku od četrnaest stopa“.⁴⁹

Jedan od najpoznatijih mostova iz tog razdoblja bio je onaj u Osijeku. Most koji je uništen i obnovljen nekoliko puta bio je u to doba zaštitni znak grada što ga je Suleyman 1526. godine zauzeo i time otvorio put za daljnji i dublji prodor u Europu.⁵⁰ Za Karela Ryma je most nakon povratka također bio nešto što ga se dojmilo u Osijeku. Osim napomene da grad gdje se Drava ulijeva u Dunav ima i dobro konačište, Rym ističe da je Osijek od njihova polaska iz Carigrada, prema njegovu mišljenju, bio prvi dobro utvrđeni grad,

⁴⁷ Kartalija, "The Perception of the Balkans in Western Travel Literature", str. 157.

⁴⁸ Vlašić, "Iskorištavanje šuma u Slavoniji u osmanskom razdoblju (1526.-1691.)", str. 73 i 76.

⁴⁹ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 176; Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 93r.

⁵⁰ Fazileta Hafizović, *Požeški sandžak i osmanska Slavonija* (Zagreb/Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2016), str. 85; *Srednjovjekovni i turski Osijek; Veliki osječki most*; Szabolcs Varga, "Je li 1526. godine postojala utvrda u Osijeku?", *Scrinia Slavonica* 10 (2010), str. 567-580.

što upućuje na njegove čvrste bedeme i lokaciju. Pored toga navodi da su, od trenutka kada su krenuli na put u Tursku, zapazili kako je jedino Osijek imao toranj sa satom. Most je opisao nešto detaljnije. Saznajemo da se most (vjerojatno pontonska verzija, jer koristi nizozemsku riječ *pont*) proteže preko Drave te da je autor prošao nekoliko drugih dugih drvenih mostova kada je krenuo na put povratka.⁵¹ Ipak, ovi različiti mostovi u Karelovim putopisima zasigurno imaju značajnu deskriptivnu ulogu, iako povjesničar Milan Pelc iznosi jasan razlog za to, koji se ne spominje prvi put. Iznova ideja senzacionalizma igra veliku ulogu. Način na koji Rym pridaje pažnju spominjanju mostova te njihovu značaju u krajobrazu regije „stvara roj senzacionalističkih i propagandnih poruka oko jednog podatka s mnoštvom nepreciznosti, pa i samovolje kada su u pitanju dokazi“.⁵² Pelc je u pravu kada navodi da su ovi putopisci „opisivali ili oslikavali područja dok su prolazili kroz neprijateljski teritorij dok je postojala opasnost da ih se uhiti ili smakne kao špijune“.⁵³

Nisu se isticale samo građevine, nego i priroda koja se u potpunosti razlikovala od one na koju su putnici bili navikli u domovini. Van Busbeke je bio posebno zadivljen i zapanjen plodnošću zemlje. „Nakon što smo prešli Savu, još više smo se divili mudrosti drevnih Mađara što su odabrali Panoniju i time sebi osigurali zemlju izobilja pogodnu za proizvodnju bilo koje vrste žitarica“.⁵⁴ Tijekom svog putovanja nailazili su samo na manje, suhe travnate ravnice pa su bili više nego ugodno iznenađeni visinom trave u Mađarskoj zbog koje iz jednih kola nisu mogli vidjeti kola ispred njih.⁵⁵ Druga dvojica braće, diplomati, također su kratkom opaskom spominjali „čiste ravnice na području cijele Mađarske“.⁵⁶ Lambert Wyts također govori o plodnosti zemlje uz obale Dunava upućujući na mnogobrojne vinograde, šume, prostrane livade i različite vrste domaćih životinja, osobito ovce.⁵⁷ Ipak, nešto se može izdvojiti iz Quinina putopisa iz 17. st. koji se zbog toga razlikuje od ostalih diplomata u nekoliko aspekata. Jasno je da je putovao iz drugih pobuda, stoga je njegova pažnja bila usmjerena na mnoge druge aspekte u odnosu na one koje su spominjali izaslanici u 16. st. Iako povremeno spominje utvrde i brijege, očito je da je Quina iz radoznalosti i prema literarnoj tradiciji puno više pozornosti posvećivao prirodnim obilježjima krajobraza. Iako su točni

⁵¹ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 176.

⁵² Pelc, „Veliki most u Osijeku: Povijesni očevid / The Great Bridge in Osijek: Historical Eyewitnessing“, str. 88.

⁵³ Isto.

⁵⁴ *The life and letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*, str. 165.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 175 (Karel) i str. 188 (Levinus).

⁵⁷ Wyts, *Itinerarium in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 93r.

česti navodi da se o flori i fauni ove regije ne može puno saznati iz srednjovjekovnih (zapadnih) narativnih izvora, Quina se po tom pitanju razlikuje, pa možemo dobiti uvid u to kako su se ti stranci, ali i stanovnici, odnosili prema prirodi na tom području.

Dunav kojim su plovili brodovi putopisaca također je igrao ključnu ulogu u Quininu izvješću. Već od trenutka ukrcaja u Budimpešti, a i kasnije, postaje jasno zašto je ova rijeka bila bitna žila poveznica u sustavu transporta proizvoda i ljudi još od drevnih vremena za Rimljane, a zatim tijekom ranog novog doba i za osmanske Turke. Imati vlast nad rijekom značilo je imati kontrolu nad svime što njome prolazi. Quina je stoga nastavio plovidbu brodom u pratnji turskih veslača. Tijekom njihova putovanja kroz Baranju i Srijem brodom, Quina je zapazio koliko drveća raste u blizini rijeke i da to može uzrokovati probleme. Njegov se brod stalno zaglavljivao zbog srušenog drveća koje je ometalo tok rijeke. To ga je navelo da redovito izlazi na obalu zbog noćenja ili jela.⁵⁸ Štoviše, brod ovog Amsterdamca stavljen je na probu nekoliko puta. Negdje između Palanke i Futoga putnici su bili prisiljeni provesti noć na kopnu zbog jake kiše i olujnog nevremena koje je ugrozilo tok Dunava. Brod je bio lagan pa su bili prisiljeni privezati ga za veći turski brod. Ipak, Quina dodaje da je unatoč tom prekidu putovanja mogao uživati u „tom prelijepom kraju“.⁵⁹ Poput van Busbekea, smatrao je ovo područje jednim od najljepših nerazvijenih i nenastanjenih krajolika koje je ikad vidio svojim očima.⁶⁰ Wyts u svom putopisu govori i o raznovrsnosti voćaka koje je viđao dok je prolazio kroz Erdut.⁶¹ Posljednje iskušenje na Dunavu daje Quininu putovanju potpuno novi zaokret. U blizini Petrovaradina ih je dočekala nesretna sudbina kada se brod nasukao na sprud. Ishod je bio dva dana i dvije noći nestrpljenja i gladovanja te odluka da put nastave kolima kako ne bi dodatno gubili vrijeme. Ovo jasno pokazuje kako je priroda, kao što je Dunav, također mogla igrati presudnu ulogu u putovanju putopisaca. Iako je to stvaralo goleme probleme tadašnjim putnicima, takva su zbivanja bila značajna jer im se posvećivalo pažnju u putopisima. Na taj način ne samo da saznajemo za emocije koje je netko proživljavao, nego i za stvari koje su bile svakodnevna pojava u krajoliku, a koje na prvi pogled, u nekom drugom kontekstu, ne bi bile vrijedne spomena. Štoviše, Quina je takve trenutke opisivao u detalje, što nam pokazuje na što je sam autor želio usmjeriti svoju pažnju. Pažnja se nije posvećivala samo rijeci, nego i močvarama i životinjama. Van Busbeke pretpostavlja da je močvarno područje bilo uzrok njegove prehlade, dok Levinus Rym ističe da na tom području u blizini rijeka ima mnogo

⁵⁸ Van der Vlis, *Door Het Land Van De Sultan*, str. 157-162.

⁵⁹ Isto, str. 159.

⁶⁰ Isto

⁶¹ Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 92v-93r.

divljači za odstrel. Quina u svom izvješću na sličan način ističe postojanje „neobično velikog broja gusaka za ulov“.⁶² Osim toga, iz izvješća putnika iz Nizozemske, za vrijeme boravka broda u Erdutu zbog obnove zaliha, proizlazi da se ovo područje ističe po ogromnom broju divljači i peradi.⁶³ Quina ne spominje samo guske, već i purad i pijetlove.⁶⁴ Bartol Kašić tijekom svojih putovanja na sličan način komentira obilje gusaka i ostale peradi u blizini ušća Dunava.⁶⁵ Wyts je pak tijekom svog putovanja uočio kako u Dunavu pliva divovska riba.⁶⁶

Naposljetku, postoji još jedna stvar po kojoj se ovi ranonovovjekovni putopisi razlikuju od iste vrste izvora iz ranijih stoljeća. Od pojave povijesti ekologije i okoliša znanstveni krugovi u posljednje vrijeme usmjeravaju pažnju i na „zeleni“ aspekt, tj. pošumljavanje određene regije. Nizozemski i flamanski putopisci se jasno slažu u tome da su područja Baranje, Slavonije i Srijema bila obrasla bogatom šumom. To je nešto što proizlazi iz svih putopisa i pokazuje da se radi o aspektu koji su željeli istaknuti kao različitost u odnosu na regiju iz koje sami potječu. Novija historiografija također ističe da se ovu regiju u srednjem vijeku i ranom novom vijeku u velikoj mjeri pošumljvalo te da su svi stanovnici to svrsishodno koristili u svakodnevnom životu.⁶⁷ Ne samo da je posječenog drveta za svakodnevne potrebe, poput ogrjeva za kuće, bilo u izobilju i bez propisanih obveza, već su i Osmanlije dobro iskoristili ovo područje bogato šumama.⁶⁸ Brodovi i druga prijevozna sredstva za vojsku, tvrđave te osobito mostovi izrađivani su od drveta koje je bilo lako dostupno u cijeloj regiji.⁶⁹ Korist od pošumljavanja putopiscima svakako nije promakla. Ipak, šume se nije koristilo samo za proizvodnju materijala...

⁶² *The life and letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*, str. 166.; Karel i Levinus Rym, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels*, str. 188; Van der Vlis, *Door Het Land Van De Sultan*, str. 159.

⁶³ Isto, str. 158-159.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Wyts, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, Folio 92v.

⁶⁷ Vidi nedavno objavljeni zbornik o značaju slavonskih šuma u historiografiji: *Slavonske šume kroz povijest: Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 1.-2. listopada 2015.*, ur. Dinko Župan i Robert Skenderović (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017); Vlašić, “Iskorištavanje šuma u Slavoniji u osmanskom razdoblju (1526.-1691.)”, str. 78-79.

⁶⁸ Gábor Ágoston, “Where Environmental and Frontier Studies Meet: Rivers, Forests, Marshes and Forts along the Ottoman–Hapsburg Frontier in Hungary”, u: A. C. S. Peacock (ur.), *The Frontiers of the Ottoman World*, Proceedings of the British Academy, 156 (Oxford: Oxford University Press, 2009), str. 57-79.

⁶⁹ Vlašić, “Iskorištavanje šuma u Slavoniji u osmanskom razdoblju (1526.-1691.)”, str. 73-77; Moačanin, *Town and Country on the Middle Danube 1526-1690*, str. 10-11, 26.

Od zastrašujućih hajduka do nakićenih žena

Iako su neki putopisci na određeni način ostali površni te su zbog svog diplomatskog zadatka pozornost pretežno usmjeravali na fizički krajolik i na prisutnost Osmanlija u nekadašnjoj kršćanskoj regiji, ponekad bi nam pružali kratak opis ljudi s kojima su se susretali. I još jednom nam je putopis radoznalog protestantskog hodočasnika Carela Quina iznimno koristan zbog stvaranja svojevrsne etno-tipološke slike ove regije. Za Quinin putopis karakteristična je prisutnost ljudi koju su se u različitim situacijama našli uz njega. Nešto što je vrijedno spomena iz Quininih izvješća i što zapravo prikazuje opće karakteristike ovog kraja od 17. st. nadalje jest anegdotalni događaj s hajducima u blizini Erduta. Šumovitost, karakteristična za ovo područje, nije pogodovala samo lokalnom stanovništvu i osmanskoj vlasti, bio je to ujedno i savršen životni prostor za takozvane hajduke, dakle za one koji su se pobunili protiv Osmanlija. U šumovitom kraju su se mogli lako skrivati, a osobito od 17. st. nadalje postali su poznati diljem Europe kao „razularena banda“.⁷⁰ Čini se da to nije promaklo ni Quini. Moguće je da je on već imao saznanja o tim razbojnicima ili je tijekom svog putovanja pravovremeno bio obaviješten o opasnostima iz šuma. Kada su u večernjim satima izišli na obalu u blizini Erduta da bi zapalili vatru i postavili logor za noć, posadu broda je prestrašila čudna vriska i buka iz šume. Smjesta ih je obuzeo osjećaj straha te sumnja da su hajduci jednog od članova posade u potrazi za ogrjevnim drvom napali i ubili. Da se to doista dogodilo, sudeći po brzini zvukova koji su prodirali, oni ne bi imali vremena naoružati se. Na kraju Quinin opis otkriva da se radilo o nesporazumu zbog panike jednog od članova posade te da hajduka uopće nije bilo.⁷¹ Quina je priču prikazao na takav način da se može lako posumnjati kako ju je namjerno izmislio. S druge strane, taj događaj otkriva koliko su svi na tom području bili u strahu od hajduka.

Quina ne opisuje samo hajduke, nego i druge mještane s kojima se susretao. Govori o izgledu tamošnjih ljudi koji su često nosili otrcanu odjeću gruba tkanja i hodali bosi ili u poderanoj obući. Paradoksalno je, kako kaže, to što su bez obzira na svoju neuglednu vanjštinu bili revni u pogledu higijene tijekom svojih rituala pranja potaknutih „muslimanskim“ zakonom.⁷² S druge strane je uočio da su se boljestojeći Turci odijevali izvrsno i s ukusom, osim ako nisu pretjerivali. Na sličan način je opisao i kršćane. Oni su bili skromno

⁷⁰ Vlašić, „Iskorištavanje šuma u Slavoniji u osmanskom razdoblju (1526.-1691.)“, str. 82-83. Za više radova o hajducima i bandama, bitno je spomenuti sljedeće radove: Slavko Gavrilović, *Hajdučija u Sremu u XVIII i početkom XIX veka* (Beograd: SANU, 1986); Veljko Maksić, „Čimbenici pojave i održivosti hajdučije na slavonsko-srijemskom području u XVIII. stoljeću“, *Scrinia Slavonica* 17 (2017), str. 73-95.

⁷¹ Van der Vlis, *Door Het Land Van De Sultan*, str. 158.

⁷² Isto, str. 159.

odjeveni, isto kao i njihovi turski susjedi.⁷³ Fascinantno je koliko su opisi tih istih područja bili drugačiji u njemačkim putopisima i u radu Kirila Petkova. On tvrdi da su njemački putopisci u pravilu davali nešto negativnije opise ljudi s kojima su se susretali na svojim putovanjima. Opisivani su pretežno kao otrcani i prljavi ljudi, često potlačeni od Turaka. Na taj način su Nijemci sebe mogli predstaviti i okarakterizirati kao civiliziranije ljude.⁷⁴ Iako su izvješća Quine i ostale četvorice diplomata donekle slična po pitanju isticanja siromaštva i razorenosti, Quina se razlikuje od tih njemačkih izvješća po tome što je prikazao koliko su pažnje, po njegovu mišljenju, ljudi iz ovog područja posvećivali higijeni i čistoći iz perspektive islama, a što su i kršćani iz ovoga kraja prihvatili.

Quina se u jednom trenutku ipak pokazuje kao netko komu stilističke taktike senzacionalizma u putopisima nisu strane. Na jednom mjestu spominje da je „gradonačelnik“ Erduta vrlo mladolik za svoje godine. Nakon daljnjeg raspitivanja kod mještana, isti su tvrdili da je taj „Turčin svjež izgleda“ bio star skoro 120 godina. Quina dodaje da, upravo zbog njihove umjerenosti u hrani i piću, Turci žive dugim i zdravim životom.⁷⁵ Jasno je da se taj podatak iz putopisa temelji na lažima. U to vrijeme je bilo gotovo nemoguće da je netko imao toliko godina. Time što je naveo da se raspitao kod mještana pokušao je uvjeriti moguće iznenađene i sumnjičave čitatelje svojih putopisa da se radi o istinitom slučaju. Jasno je naravno da upravo zbog tog komentara određene aspekte Quinina putopisa treba uzeti s rezervom. Rad Keagana Brewera, u kojemu je autor dosta pažnje posvetio čudima i istini u putopisima, potvrđuje ovo zapažanje. Najzad, kao što je ranije spomenuto, od srednjeg vijeka naovamo igra s istinom i lažima bila je uobičajena praksa, kako bi se taj oblik zabave i didaktizma prezentirao široj europskoj čitateljskoj javnosti. Putopisci su s uvođenjem dodatnog faktora, potrebe za provjerom autentičnosti događaja kod lokalnog stanovništva, čitatelje nastojali uvjeriti da su njihovi navodi istiniti i na taj način dodatno potaknuti radoznalost kod čitatelja.⁷⁶

Nadalje, u jednom od mjesta u blizini Petrovaradina, Quina i njegova pratnja ugošćeni su u kući „kršćanina pravoslavne vjere“. Uz gostoprimitstvo i ljubaznost kojom ih je domaćin primio, počastio ih je obrokom koji je Quini bio toliko neobičan da je dao jasan opis istoga. Prije svega je putopiscu iz nizozemskih krajeva bilo vrlo neobično da tijekom objeda sjedi na podu, a

⁷³ Isto, str. 159-160.

⁷⁴ Petkov, *Infidels, Turks, and Women*, str. 263.

⁷⁵ Van der Vlis, *Door Het Land Van De Sultan*, str. 160.

⁷⁶ Keagan Brewer, *Wonder and Skepticism in the Middle Ages* (London/New York: Routledge, 2019), str. 89-94.

što je u ovom slučaju morao. Posluženo jelo je opisao kao nešto što nikada ranije nije vidio. Poslužen im je suhi kruh sa sirovim lukom, što je ocijenio „slabim dočekom za osmero ljudi, no to je nadomješteno mađarskim vinom“ koje im je posluženo. Kasnije se Quina morao zadovoljiti „vrlo suhim i žilavim mesom od peradi“ za glavno jelo.⁷⁷ Na taj način putopis ovog Nizozemca ujedno pruža uvid u prehrambene navike ovoga kraja te u način na koji su ih ti stranci primili. Ipak, to nije bio kraj susreta s neobičnim domaćinom. Jedan od rijetkih trenutaka kada se u putopisima ovih odabranih putopisaca spominje žena jest kada se domaćinova supruga, odjevena u crveni baršun i s mnoštvom prstenova oko prstiju, pojavila u prostoriji gdje su se gospoda nalazila.⁷⁸ Iako nije jasno zašto se žena pojavila tako raskošno odjevena pred muževim gostima, to možda ukazuje na domaćinovo iskazivanje muškog statusa pred putnicima. Zdenka Janeković-Römer, koja se dosta bavi povijesti žena u ranom novom vijeku ovog dijela jugoistočne Europe, tvrdi da su „muževi željeli izraziti svoj vlastiti ugled kupujući haljine i nakit svojim suprugama (...). Kroz ljepotu i bogatstvo odjeće žena, nakita i drugog pribora, obitelji su izražavale svoj ugled.“⁷⁹

Dok su putovali srijemskom regijom, putopisci su bili iznenađeni činjenicom da su ljudi, takozvani *Rasci* (Rašani), kada bi ugledali putnike, dolazili svojevrijedno kako bi im dali hranu, za koju nisu tražili ništa zauzvrat.⁸⁰ Autor ih (ponovno) opisuje kao „siromašne ali susretljive i dobre ljude.“⁸¹ Quina je opisao nešto što je začudno i pojavljuje se jedino u još dva druga poznata putopisa. Mještani su navodno živjeli podzemno u velikim špiljama/zemunicama zbog straha od Turaka. Iako su ovi komentari o špiljskim stanovnicima srijemske regije pomalo senzacionalistički i tipični za većinu ranonovovje-

⁷⁷ Van der Vlis, *Door Het Land Van De Sultan*, str. 160.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Zdenka Janeković-Römer, “Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa”, u: Marianne Sághy (ur.), *Women and Power in East Central Europe: Medieval and Modern*, East Central Europe, Specijalno izdanje, 20-23, 1 (1996), str. 141-170, 164.

⁸⁰ *Rascia*, ili *Raška*, bio je naziv za srednjovjekovnu regiju iz koje je kasnije nastala Kraljevina Srbija pod dinastijom Nemanjića od 12. st. nadalje. Bila je smještena u blizini rijeke Raše, što ukazuje na podrijetlo imena. Iako je taj teritorij dobio ime Srbija od kraja 12. st., putopisci i susjedne zemlje i dalje su koristili stara imena *Rascia* i *Rascians/Rasci* za srpsko stanovništvo Kraljevine. Za više vidi: Mihailo Dinić, “O nazivima srednjovjekovne srpske države”, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 32 (1966), str. 29-34; Aleksandar Uzelac, “Država Nemanjića u geografskim predstavama zapadnoevropskih savremenika”, u: Siniša Mišić (ur.), *Srpska kraljevstva u srednjem veku* (Beograd: Centar za istorijsku geografiju i istorijsku demografiju Filozofskog fakulteta; Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za istoriju; Niš: Centar za vizantijsko-slovenske studije; Grad Kraljevo, 2017), str. 357-380; *Hrvatska enciklopedija*, web verzija, s. v. Srbi, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57564>, konzultirano 12. travnja 2022.

⁸¹ Van der Vlis, *Door Het Land Van De Sultan*, str. 161.

kovnih putopisa, te nastambe ili takozvane zemunice su u to vrijeme doista postojale i nije bilo neuobičajeno da su ljudi tražili sklonište ispod zemlje zbog prisutnosti Osmanlija.⁸² Putopis Edwarda Browna, koji je na ovaj put išao 1669. godine, također spominje ove nastambe, a ovaj engleski putnik je svoje komentare odlučio dopuniti i slikama.⁸³ U putopisu Bartola Kašića također se spominju nastambe izgrađene ispod zemlje.⁸⁴ Štoviše, Quina nije samo spominjao zemunice, nego je čak bio pozvan da prenoći u njima. Po ulasku u jedno od skrovišta uočio je kako su neke žene sramežljivo izašle, dok su neke donosile dodatno drvo za ognjišta.⁸⁵ Ovaj putopisac nikada nije ostvario osobni kontakt s tim ženama te ih ovdje opisuje kao distancirane, povučene i sramežljive. Iz ovoga se može naslutiti kakvu su sliku Nizozemci imali o ženama ove regije koja je pala pod osmansku vlast.⁸⁶

Zaključak

Na temelju pet reprezentativnih putopisa putopisaca iz nizozemskih krajeva pokušalo se oblikovati sliku iz mnoštva informacija koje se mogu izdvojiti iz ove vrste narativnih izvora. Istraživanja prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje često nisu uključivala putopise ili su oni korišteni samo kao dopuna povijesnim istraživanjima. Često isticani argument bio je da su se putopisi temeljili na mogućim senzacionalističkim, strateški postavljenim i vrlo dobro promišljenim opisima koji nisu uvijek u potpunosti odgovarali istini, ali su bili u skladu s uobičajenom praksom kod takve vrste izvora.

Naročito su izvori putopisaca iz Nizozemlja koji su putovali Baranjom, Slavonijom i Srijemom bili ignorirani u takvim proučavanjima. Najočitiiji razlog je dakako nedovoljno poznavanje nizozemskog jezika i mišljenje da je ta zapadnoeuropska regija previše udaljena od ove regije u jugoistočnoj Europi da bi mogla dati koristan doprinos historiografskom okviru. Daleko je to od istine. Analiza je jasno pokazala da ima puno toga, vezano za različite aspek-

⁸² Više o ranonovovjekovnim "zemunicama": Peter Šalkovský, "Frümittelalterliche Grubenhäuser. Probleme der Terminologie, Typologie und Rekonstruktion", *Archaeologia Adriatica* III (2009), str. 273-292.

⁸³ Edward Browne, *A brief Account of some travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola and Friuli*, By Edward Brown M. D. (London, 1673), između str. 38 i 39.

⁸⁴ Kašić, *Putovanja južnoslavenskim zemljama*, str. 48.

⁸⁵ Van der Vlis, *Door Het Land Van De Sultan*, str. 161.

⁸⁶ Iako se dosta pisalo o videnju Turaka u Europi u doba renesanse, postoji jedan poseban članak koji treba spomenuti u pogledu slike o Turcima u očima Nizozemaca: Mélanie Bost, "La perception des Turcs aux Pays-Bas à la Renaissance", u: Alain Servantie i Ramón Puig de la Bellacasa (ur.), *L'Empire ottoman dans l'Europe de la Renaissance / El Imperio Otomano en la Europa renacentista* (Leuven: Leuven University Press, 2005), str. 111-122.

te dnevnog života, što bi se iz tih izvora moglo prikupiti. Premda u nekim slučajevima nije posve jasno gdje je granica između istine i besmislenih laži, putopisi ipak jesu korisni jer pružaju znanje o toponimima ili tvrdavama te prisutnosti Osmanlija u ovoj regiji, koja je obuhvaćala jedan dio današnje Hrvatske i Srbije.

Putopisci koji su iz diplomatskih razloga odabrali rutu put Dunava bitno se razlikuju od nekoga tko je odlučio putovati istom tom rutom iz radoznalosti ili iz religioznih razloga. Dok su izaslanici u većini slučajeva opisivali fizička obilježja krajolika, Quina je očito veliku pažnju posvećivao ljudima i prirodi koja ga je okruživala, a njegova su se izvješća razlikovala od ostalih po načinu pisanja. Ono što je on opisivao u detalje, drugi su iznosili površno. Jasno je da je osnovna pobuda zbog koje je krenuo na putovanje imala najveći utjecaj na to što je opisivao u putopisima.

Ovih pet putopisa samo su neki od postojećih izvora koji se tiču veza između Nizozemske i ove europske regije. Sve veća prisutnost nizozemskih predstavnika u Osmanskom Carstvu značila je ujedno da je sve veći broj ambasadora, konzula i poslanika krenuo put Carigrada i ostavljao pisane izvore iza sebe. Između ostalih treba spomenuti i mnoga postojeća pisma Cornelisa Haga, Coenraada van Heemskercka te mnogih drugih nizozemskih predstavnika u Osmanskom Carstvu od početka 17. st.⁸⁷ Postoje i neki drugi izvori kojima dosad nije pridavano dovoljno pažnje, iako bi nam oni mogli dosta toga priopćiti o tome što su ljudi iz toliko udaljenih regija imali za reći o Slavoniji, Srijemu i Baranji. U široj analizi, kombiniranjem literarnih radova i drugih vrsta izvora, bilo bi moguće utvrditi u kojoj su se mjeri putopisi potekli iz nizozemskih krajeva po svojim opisima razlikovali od ostalih. Ovo istraživanje je prije svega pokazalo da je, iz strateških razloga diplomatskih misija, jedan izvor želio istaknuti u kakvim su uvjetima kršćani živjeli, dok iz drugog izvora saznajemo čime se lokalno stanovništvo bavilo u svom svakodnevnom životu. Upravo zbog varijacija i različitosti ili zamjetnih sličnosti u putopisima, ta vrsta izvora u budućnosti prilikom opisivanja određenih aspekata područja Slavonije, Srijema i Baranje u 16. i 17. st. zaslužuje veću pažnju.

S engleskog prevela: Mica Orban Kljajić

⁸⁷ Vidi primjerice: Coenraad van Heemskerck: *Inventaris van het archief van Coenraad van Heemskerck* [levensjaren 1646-1702]: Gezant te Wenen, te Brussel, te Madrid, te Altona, te Constantinopel en te Parijs, 1672-1701, nummer toegang 1.02.01, Nationaal Archief, Hag, Nizozemska, inv. br. 97 "Dagregister Belgrado 1694. Journaal 1694"; br. 132 "Stukken betreffende de reis van Van Heemskerck naar Belgrado 1692"; br. 137 "Stukken betreffende militaire operaties rond Belgrado 1693-1694"; br. 138 "Stukken betreffende zijn huisarrest in Belgrado en zijn terugreis naar Wenen 1694".

Bibliografija

Primarni izvori

- Browne, Edward, *A brief Account of some travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola and Friuli*, By Edward Brown M. D. (London, 1673).
- Čelebi, Evliya, *Putopis: odlomci o jugoslavenskim zemljama*, prev. i ur. Hazim Šabanović (Sarajevo: IP Veselin Masleša, 1973).
- De Jode, Cornelis, *Illyrici seu Sclavoniae, contentis Croatiae, Carniam, Istriam, Bosniam, eisquae conterminas provincias, recens emendatus typus / auctore Augustin Hirschvogel* - [Ca. 1:560 000]. - [Antwerpen]: Cornelius de Jode, [1578]. 1 geografska karta: bakrorez, 52 x 30 cm, sign: S-JZ-XVI-34 (<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=10337>), konzultirano 12. travnja 2022.
- Kašić, Bartol, *Putovanja južnoslavenskim zemljama*, prev. i ur. Stjepan Sršan (Vinkovci: KIC Privlačica, 1987).
- Mercator, Gerardus, *Slavonia croatia Bosnia, Dalmat.[ia]* - [Ca. 1:2 600 000]. - [Amsterdam]: s. n., [1590]. 1 geografska karta: bakrorez, 18 x 14 cm, na papiru 22 x 17 cm, sign: ZN-Z-XVI-MER-1590 (<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=10212>), konzultirano 12. travnja 2022.
- Ortelius, Abraham, *Pannoniae et Illyrici Veteris tabula / ex conatibus geographicis Abrahami Ortelii Antverpiani*, [Ca. 1:1 600 000]. - [Antwerpen]: Abraham Ortelius. 1 geografska karta: bakrorez, u boji, 45 x 35 cm, sign: ZN-Z-XVI-ORT-1590-1a (<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=10198>), konzultirano 12. travnja 2022.
- Rym, Karel i Levinus, *Reyse van Bruussele uut Brabant te Constantinopels in Thracyen, en reyse van Weenen in Hoosteryc te Constantinopels in Thracyen: twee reisjournaals uit de jaren 1570-1585*, ur. Sera De Vriendt (Gent: Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1971).
- Thornton, Forster Charles i F. H. Blackburne Daniell (ur.), *The life and letters of Ogier Ghiselin de Busbecq, seigneur of Bousbecque, knight, imperial ambassador*, sv 1 (London: C. Kegan Paul & co., 1881).
- Van Busbeke, Ogier Gisleen, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum* (Antverpiae: Ex Officina Christofori Plantini, 1582).
- Van der Vlis, Ingrid, *Door Het Land Van De Sultan: Carel Quina's pelgrimage naar Jeruzalem (1668-1671)* (Walburg Pers, 2005).
- Vrančić, Antun, *Carigradska pisma Antuna Vrančića: hrvatski i engleski prijevod odabranih latinskih pisama / The Istanbul letters of Antun Vrančić: Croatian and English translation of selected Latin letters*, prev. i ur. Zrinka Blažević i Anđelko Vlašić (Istanbul: O. Aydemir, 2018).
- Wyts, Lambert, *Itinera in Hispaniam, Viennam et Constantinopolim*, 1573, rukopis, 221 str., Österreichische Nationalbibliothek, Beč, Austria, Sammlung von Handschriften und alten Drucken (HAN) Sign: Cod. 3325*, 324 x 212 mm, Folio 72r-145v.
- https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_3844671&order=1&view=SINGLE

Sekundarni izvori

- Avramea, Anna, "Land and Sea Communications, Fourth–Fifteenth Centuries", u: Angeliki E. Laiou (ur.), *The economic history of Byzantium, From the Seventh through the Fifteenth Century Volume 1*, Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2002., str. 57.-90.
- Ágoston, Gábor, *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).
- Ágoston, Gábor, "Where Environmental and Frontier Studies Meet: Rivers, Forests, Marshes and Forts along the Ottoman-Hapsburg Frontier in Hungary", u: A. C. S. Peacock (ur.), *The Frontiers of the Ottoman World*, Proceedings of the British Academy, 156 (Oxford: Oxford University Press, 2009), str. 57-79.
- Borromeo, Elisabetta, *Voyageurs occidentaux dans l'Empire ottoman (1600-1644)*, sv 1 (Pariz: Institut français d'études anatoliennes, Maisonneuve & Larose, 2007).
- Bost, Mélanie, "La perception des Turcs aux Pays-Bas à la Renaissance", u: *L'Empire ottoman dans l'Europe de la Renaissance / El Imperio Otomano en la Europa renacentista*, ur. Alain Servantie i Ramon Puig de la Bellacasa (Leuven: Leuven University Press, 2005), str. 111-122.
- Bracewell, Wendy i Alex Drace-Francis (ur.), *Balkan departures: Travel Writing from Southeastern Europe* (New York/Oxford: Berghahn books, 2010).
- Braet, M., "Het geslacht Wyts en het vijvergebied te Wildenburg en Bellem", *Ons Wingerne jaarboek* 11 (2008), str. 104-120.
- Brewer, Keagan, *Wonder and Skepticism in the Middle Ages* (London/New York: Routledge, 2019).
- Bulut, Mehmet, *Ottoman-Dutch Economic Relations in the early modern period 1571-1699* (Hilversum: Verloren, 2001).
- Buzov, Marija, "Rimske ceste oko limesa na Dunavu", u: Josip Parat (ur.), *Dunav u Hrvatskoj povijesti i kulturi: Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu i Vukovaru 10.-12. listopada 2018.* (Slavonski Brod, 2021), str. 31-58.
- Carey, Daniel, "Truth, Lies and Travel Writing", u: Carl Thompson (ur.), *The Routledge Companion to Travel Writing* (London/New York: Routledge, 2016), str. 3-14.
- De Groot, Alexander H., *The Netherlands and Turkey: Four hundred years of political, economical, social and cultural relations* (Istanbul: The Isis press, 2009).
- De Groot, Alexander H., *The Ottoman Empire and The Dutch Republic: A History of The Earliest Diplomatic Relations, 1610-1630* (Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2012).
- Dinić, Mihailo, "O nazivima srednjovjekovne srpske države", *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 32 (1966), str. 29-34.
- Enenkel, Karl A. E. i Jan L. de Jong (ur.), *Artes Apodemicae and Early Modern Travel Culture, 1550–1700*, Leiden/Boston: BRILL publishers, 2019.
- Gavrilović, Slavko, *Hajdučija u Sremu u XVIII i početkom XIX veka*, Beograd: SANU, 1986.
- Gračanin, Hrvoje, "Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj južnoj Panoniji", *Scrinia Slavonica* 10 (2010), str. 9-69.

- Hafizović, Fazileta, *Požeški sandžak i osmanska Slavonija* (Zagreb/Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2016).
- Hamilton, Alastair, Alexander H. de Groot i Maurits van den Boogert (ur.), *Friends and Rivals in the East: Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century* (Leiden/Boston: Brill publishers, 2000).
- Holzner, Mario, "The Effects of Highway Construction in the Balkans: Insights from the Via Militaris", *The wiiw Balkan Observatory, Working Papers* 112 (2014), str. 1-14.
- Howard, Deborah, "Venice as Gateway to the Holy Land: Pilgrims as Agents of Transmission", u: Paul Davies, Deborah Howard i Wendy Pullan (ur.), *Architecture and Pilgrimage, 1000-1500. Southern Europe and Beyond* (London/New York: Routledge, 2013), str. 87-110.
- Jakopčić, Luka i Mislav Matišić, "Kretanje stanovništva jugoistočne Baranje od 16. do početka 20. stoljeća u svjetlu općih povijesnih procesa i povijesnodemografskih izvora", *Scrinia Slavonica* 17 (2017), str. 9-34.
- Janeković-Römer, Zdenka, "Noble Women in Fifteenth-Century Ragusa", u: Marianne Sághy (ur.), *Women and Power in East Central Europe: Medieval and Modern*, East Central Europe, Special Issue, 20-23, 1 (1996), str. 141-170.
- Karbić, Marija, "Are Narrative Sources Silent on the Urban Settlements in Slavonia in the Middle Ages, or What Do They Tell Us?", u: Irena Benyovsky Latin i Zrinka Pešorda Vardić (ur.), *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages. Image of the Town in the Narrative Sources: Reality and/or Fiction?* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest/Croatian Institute of History, 2017), str. 241-252.
- Kartalija, Nebojša, "The Perception of the Balkans in Western Travel Literature from the Eleventh to the Fourteenth Century", u: Boris Stojkovski (ur.), *Voyages and Travel Accounts in Historiography and Literature. Volume 1: Voyages and Travelogues from Antiquity to the Late Middle Ages* (Budimpešta: Trivent Publishing, 2020), str. 141-166.
- Katsiardi-Hering, Olga i Maria Stassinopoulou (ur.), *Across the Danube: Southeastern Europeans and Their Travelling Identities (17th-19th c.)* (Leiden/Boston: Brill publishers, 2016), str. 1-22.
- Koster, Daniël, *Naar 't heerlijk Griekenland, Verbeelding! Voer mij heen, reizen naar Griekenland 1488-1843* (St. Louis: Styx-publications, 1993).
- Krivokapić, Marija, *The Balkans in Travel Writing* (Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2015).
- Kursar, Vjeran, Nenad Moačanin i Kornelija Jurin Starčević (ur.), *Evliya Çelebi in the Borderlands: New Insights and Novel Approaches to the Seyahatname (Western Balkans and Iran Sections)* (Zagreb: Srednja Europa, 2021).
- Larnach, Matthew, *All roads lead to Constantinople: Exploring the Via Militaris in the medieval Balkans, 600-1204*, unpublished PhD dissertation (The Medieval and Early Modern Centre, The University of Sydney, 2016).
- Maksić, Veljko, "Čimbenici pojave i održivosti hajdučije na slavonsko-srijemskom području u XVIII. stoljeću", *Scrinia Slavonica* 17 (2017), str. 73-95.

- Matković, Petar, "Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vieka: XIII. Putopisi Stj. Gerlacha i Sal. Schweigera, ili opisi putovanja carskih poslanstva u Carigrad, naime Davida Ungnada od 1573. do 1578 i Joach. Sinzendorfa od 1577.", *Rad JAZU CXVI* (1893), str. 1-112.
- Mažuran, Ive (ur.), *Srednjovjekovni i turski Osijek* (Zagreb: Školska knjiga, 1994).
- Moačanin, Nenad, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001).
- Moačanin, Nenad, *Town and Country on the Middle Danube 1526-1690* (Leiden/Boston: Brill publishers, 2006).
- Molhuysen, Philipp Christiaan, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, sv. 7 (1927). *Nationaal Biografisch Woordenboek: Band 1* (Bruxelles: Paleis der Academiën, Koninklijke Vlaamse Academiën Van België, 1964).
- Novaković-Lopušina, Jelica, "Beograd u putopisima holandskih diplomata", u: Đorđe S. Kostić (ur.), *Beograd u delima evropskih putopisaca* (Beograd: Balkanološki institut, 2003), str. 85-99.
- Novaković-Lopušina, Jelica, "Niederländische Reisende auf dem Weg nach Konstantinopel (Nizozemski putnici na drumu za Carigrad)", u: Leopold Decloedt i Herbert van Uffelen (ur.), *Der Niederländische Sprachraum und Mitteleuropa* (Beč, 1995), str. 120-128.
- Pelc, Milan, "Veliki most u Osijeku: Povijesni očevid / The Great Bridge in Osijek: Historical Eyewitnessing", u: Ivana Haničar Buljan, Nenad Moačanin, Milan Pelc i dr. (ur.), *Veliki osječki most (The great Osijek bridge)* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2014), str. 17-89.
- Petkov, Kiril, *Infidels, Turks, and Women: The South Slavs in the German Mind, ca. 1400-1600* (Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1997).
- Popova, Ivayla, "Culture, languages and customs in the Balkans seen through the eyes of Western travellers of the 15th Century", *Études Balkaniques* LV/3 (2019), str. 517-534.
- Popova, Ivayla, "The Balkans in the eyes of Fifteenth-century West-European pilgrims", *Études Balkaniques* XLVIII/1 (2012), str. 120-141.
- Ribella, Davide, *Travelling in the Middle Ages: Inns, routes and pilgrims* (Morrisville: Lulu, 2013).
- Roeper, V. D. i G. J. D. Wildeman, *Reizen op papier: Journalen en reisverslagen van Nederlandse ontdekkingsreizigers, kooplieden en avonturiers* (Amsterdam: Walburg Pers, Vereniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum, Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam, 1996).
- Ryad, Umar, "Rather Turkish than Papist': Islam as a political force in the Dutch Low Countries in the Early Modern Period", *The Muslim World* 107 (2017), str. 714-736.
- Skenderović, Robert (ur.), *Slavonske šume kroz povijest: Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 1.-2. listopada 2015.* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017).

- Stensvaag Kaasa, Janicke, "Travel and Fiction", u: Nandini Das i Tim Youngs (ur.), *The Cambridge History of Travel Writing* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), str. 474-487.
- Šalkovský, Peter, "Frümittelalterliche Grubenhäuser. Probleme der Terminologie, Typologie und Rekonstruktion", *Archaeologia Adriatica* III (2009), str. 273-292.
- Takeda, Thérèse Junko, *Between Crown & Commerce: Marseille and the Early Modern Mediterranean* (Baltimore: John Hopkins University Press, 2011).
- Thompson, Carl, *Travel Writing* (London/New York: Routledge, 2011).
- Todorova, Maria, *Imagining the Balkans* (Oxford: Oxford University Press, 2009).
- Toffolo, Sandra, *Describing the City, Describing the State: Representations of Venice and the Venetian Terraferma in the Renaissance* (Leiden/Boston: Brill publishers, 2020), str. 18-21.
- Tóth, István György, "Na putu kroz Slavoniju pod krinkom (1626.). Putovanje dalmatinskog humanista Atanazija Jurjevića (Georgiceo) – novi rukopis i nova interpretacija", *Scrinia Slavonica* 3 (2003), str. 95-120.
- Uzelac, Aleksandar, "Država Nemanjića u geografskim predstavama zapadnoevropskih savremenika", u: Siniša Mišić (ur.), *Srpska kraljevstva u srednjem veku* (Beograd: Centar za istorijsku geografiju i istorijsku demografiju Filozofskog fakulteta; Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za istoriju; Niš: Centar za vizantijsko-slovenske studije; Grad Kraljevo, 2017), str. 357-380.
- Van den Boogert, Maurits i Jan Jonker Roelants (ur.), *De Nederlands-Turkse betrekkingen: Portretten van een vierhonderdjarige geschiedenis* (Hilversum: Verloren, 2012).
- Varga, Szabolcs, "Je li 1526. godine postojala utvrda u Osijeku?", *Scrinia Slavonica* 10 (2010), str. 567-580.
- Verhoeven, Gerrit, *Europe within Reach: Netherlandish Travellers on the Grand Tour and Beyond (1585-1750)* (Leiden/Boston: Brill publishers, 2015).
- Vlašić, Anđelko, "Iskorištavanje šuma u Slavoniji u osmanskom razdoblju (1526.-1691.)", *Scrinia Slavonica* 16 (2016), str. 71-90.
- Wasser, Ben, "Die peregrinatie van Iherusalem: pelgrimsverslagen van nederlandse Jeruzalemgangers in de 15e, 16e en 17e eeuw: ontstaan en ontwikkeling", *De Gulden Passer: Vereniging der Antwerpsche Bibliophielen* 69 (1991), str. 5-72.
- Wasser, Ben, *Dit is de pelgrimagie van het Heilig Land en daaromtrent. Bloemlezing uit de reisverslagen van de Jeruzalemgangers uit de Nederlanden 1450-1650* (Hilversum: Verloren, 2014).
- Yerasimos, Stephane, *Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVI Siècles)* (Istanbul: Türk Tarih Kurumu, 1990).

Websites:

- "Srbi", *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57564>>, konzultirano 12. travnja 2022.

Summary

BARANYA, SLAVONIA AND SYRMIA IN SIXTEENTH- AND SEVENTEENTH-CENTURY DUTCH AND FLEMISH TRAVELOGUES

On the basis of five representative travel accounts by travellers from the Low Countries (Ogier Gisleen van Busbeke, Karel Rym, Lambert Wyts, Levinus Rym, Carel Quina), an attempt is made to form a picture of the wealth of information that can be extracted from this type of narrative source. In the past, when studying Slavonia, Baranya and Syrmia, it was often decided not to use travel accounts, or only to use them as a supplement in historical research. The argument often put forward is that travel reports are based on possible sensational, strategic and well thought-out descriptions which are not always completely true, but are in line with what was customary for this type of sources.

In particular, sources made by travellers from the Low Countries who travelled through Baranya, Slavonia and Syrmia are often ignored in such studies. The most obvious reason is of course lack of knowledge of the Dutch language and the feeling that this Western European region was too far removed from this region in South-eastern Europe to make a useful contribution to the historiographical framework. Nothing could be farther from the truth. The analysis has clearly shown that there is much to be gleaned from the sources about various aspects of daily life. Although in some cases it is not really clear where the line between truth and nonsense lies, the travel accounts are not only useful to learn something about toponymy or fortresses and Ottoman presence in this region that covers part of present-day Croatia and Serbia.

The travellers who chose the diplomatic route via the Danube for diplomatic reasons are clearly distinguished from the one traveller in the selection who chose the same route for curious and religious reasons. Whereas the diplomatic envoys mainly talk about the physical landscape, it is clear that Quina was particularly attentive to the people and nature in his surroundings. The latter's travel report also distinguished itself from the rest by the way it was written. Where he went into detail, the others remained somewhat superficial. It is clear that the underlying reason for the journey had a clear impact on what was described in the travel accounts.

The five travel accounts are only a few of the sources that exist concerning the connection between the Low Countries and this region of Europe. The increasing presence of the Low Countries in the Ottoman Empire also meant that more ambassadors, consuls, envoys and confidants set out on the road to Constantinople and left written sources behind. Here it is important to mention, among others, the many existing letters of Cornelis Haga, Coenraad van Heemskerck and many other Dutch representatives in the Ottoman Empire since the beginning of the seventeenth century. There are some other sources that have not received enough attention until now, but they could also tell us something about what people from such a distant region had to say about Baranya, Slavonia and Syrmia. In a broader analysis, in which literary works and other types of sources can be combined, it would be possible to

find out to what extent the Low Countries differ from others in their description. This research has mainly shown that, from the strategic reasons of the diplomatic missions, one wanted to emphasise the conditions in which these Christians lived, while from the other source one could find out what occupied the local inhabitants in their daily lives. It is precisely because of the variation and the differences or the remarkable similarities in travel accounts that this type of source deserves more attention in the future when describing certain aspects in the regions of sixteenth or seventeenth century Slavonia, Baranya and Syrmia.

Key words: travelogues, Low Countries, Baranya, Slavonia, Syrmia, sixteenth century, seventeenth century

Kontakt:

Maja Perić, mag. hist.

Antwerpen - Zagreb

email: majaperic4@hotmail.com